

Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan

Praslovanské dědictví

In: Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan. *Dějiny české hudební terminologie*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita v Brně, 2004, pp. 6-7

ISBN 8021035536

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123511>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 Praslovanské dědictví

Nejstarší složky české hudební terminologie jsou praslovanského původu a do české podoby se přetvářely s postupným vydělováním češtiny z praslovanského kontinua kolem 10. století. Jsou to slova *bǫbъnъ* (buben), *golsъ* (hlas), slovesný kořen *grъm-ěti* (hřmíeti), kořen *god-ti* (hústi), kořen *pě-ti*, slovesný základ *pi-skati* a *skrip-ati*, substantiva *struna*, *trǫba* (trúba), slovesný kořen *zvъn-ěti* (znie-ti), substantivum *zvǫkъ* (zvuk).

Řada z nich měla původně onomatopoickou povahu; ta však byla později hláskovým vývojem někdy zasuta.

Slovo *bǫbъnъ*, původně asi **bnbn*, znázorňovalo opakovaný úder do rezonujícího nástroje; zatímco v první slabice *bn-*, za níž následoval konsonant, se ze slabičného onomatopoického *n* vyvinula nosovka *ǫ*, v druhé před koncovkovým vokálem (např. *-bna* vznikla slabika s ultrakrátkým vokálem *ь* ve spojení s normálním konsonantem *n* (*-bъna*). Další hláskový vývoj v desátém století, který přinesl denazalizaci *ǫ* a jeho přeměnu v *u*, zvukomalebnou povahu slova do značné míry zastřel.

Slovesný kořen *gъm-*, spojení tří znělých konsonantů, z toho dvou sonant *r* a *m*, vystihovalo nevokalický a přesto zvučný hluk: *g-* jeho znělý nástup, kmitavé slabikotvorné *-r-* jeho přerývanost a *-m* jeho doznívání; české změny *g>h* a *r>ř* tuto jeho povahu později pozměnily. K tomuto slovesnému kořeni existovala ablautová obměna s vokálem *-o-* v dějovém jméně *gromъ* (hrom).

Slovesný kořen *god-* vyjadřoval prvním znělým konsonantem *g-* nástup sonorního tónu vyjádřeného nosovkou *ǫ*, následující konsonant *-d* pak jeho závěr. Česká změna *g>h* a denazalizace *ǫ>u* však onomatopoickou povahu tohoto základu zcela potlačily.

Sloveso *piskati* obsahuje onomatopoický základ *pi-*, který je rozšířen intenzifikačním sufixem *-sk-*. (Jinou obměnu téhož základu představuje nehudební onomatopoeion *pípati*.)

Sloveso *skripati* spojením neznělé sykavky *s-* a neznělé veláry *-k-* vyjadřuje neznělý šelest doprovázený konsonantem *-r-* s přerývanou artikulací a vysokým vokálem *-i-*: tyto hlásky v uvedeném sledu znázorňují spíš nehudební nepříjemný zvuk; staly se však základem praslovanského pojmenování strunného nástroje *skripy*. Česká změna *r>ř* jeho zvukomalebný charakter ještě umocnila.

Slovo *trǫba* je patrně už praslovanskou přejímkou z germánštiny. Podle hláskového skladu je to onomatopoické pojmenování zvuku plechového dechového nástroje. Česká denazalizace *ǫ>u* jeho zvukomalebnou podstatu změnila, avšak zcela nezastřela.

Další termíny praslovanského původu zvukomalebnou povahu nemají.

Slovo *golsъ* (česky pak *hlas*), původně pojmenování artikulovaného zvuku, se stalo základem hudebních termínů až v dalším vývoji. Reduplikovaný základ

gol- (**golgolb*) vedl k pozdějšímu českému znění *hlahol*, jež původně pojmenovávalo pouze řeč; dnešní význam hlasitého znění je pozdější.

Sloveso *jbgrati* (staročesky *jhráti*) bylo pojmenováním zábavné činnosti, také tance. Rozšíření významu na hru hudební je záležitostí až doby střední.

Sloveso *pěti* mělo starou, už raně praslovanskou odvozeninu *pěsnb* (pozdější *piesň*, novočesky *pišeň*). Samo sloveso *pěti* mělo pak ve staré češtině význam zpěvu obřadního či duchovního, popř. se ho užívalo o zpěvu ptačím (Homolková 1983). V obecném významu bylo vytlačeno odvozeninou *zpievati*, které vznikla imperfektivizací předponové odvozeniny (*v*)*zpěti*. Sloveso *zpievati* bylo také základem pro derivaci dějového jména *zpěv*.

Slovo *struna*, původně pojmenovávající šlachy a tětivy, už od rané staročeské doby slouží převážně k pojmenování součásti hudebního nástroje.

Sloveso *zvbněti*, staročesky *zvnieti* mělo už pradávnou ablautovou dějovou odvozeninu *zvomb*, která dodnes uchovala původní sled konsonantů – na rozdíl od slovesa samého, které velmi brzy podlešlo přesmyknutí násloví na *vznieti* a nato zjednodušení na *znieti* (novočesky *znít*).

Slovo *zvokb*, staročesky *zvuk*, je dávná odvozenina z nedochovaného slovesa *zvękati*.

Tato slova pak sloužila po celou historickou dobu jako základy pro odvozování dalších pojmenování z oboru hudby.

Pojmenování s motivací onomatopoickou však v ranějších stádiích vývoje hrála významnou roli, i když se pochopitelně všechna nepodílela na vytváření hudební terminologie. Byla to např. praslovanská slovesa *bučati/bukati*, *cvbřčati*, *gučati/gukati* (hučet/houkat), *kašljati*, *kukati*, *kvičati*, *kychati*, *pъrděti*, *pъzděti* (bzdit), *regъtati* (řehtat), *sipati/sipěti*, *skripati/skripěti*, *svistati* (hvízdát), *svbřčati*, *šbřbřtati*, *šuškati*, *vъrčati/vъrkati* aj. Dvojice sloves typu *gučati/gukati* využívaly morfologické odlišnosti k vyjádření různého průběhu děje: slovesa typu *gučati*, *skripěti*, *vъrčati* k vyjádření děje plynulého, kdežto typu *gukati*, *skripati*, *vъrkati*... jako charakteristiku děje přerývaného (tzn. např. *skrip-ě-ti* × *skrip-a-ti*). Hlásky *k/č* (*vrkati/vrčati*) před infinitivní kmenotvornou příponou měly roli pouhých slovtvorných spojovacích článků (*vr-k-a-ti*...), hláska *t* (*regb-t-a-ti*) nebo skupení *st* (*svi-st-a-ti*) měly však ve významu roli intenzifikační.

HOMOLKOVÁ, M.: K systémovému výkladu sémantického vývoje slovesa pěti. Slovo a slovesnost, 44, 1983, 119–123.

KOPEČNÝ, F.: Základní všeslovanská slovní zásoba. Praha 1981.

МАЩЕК, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.